

KUML 1982
-83

KUML¹⁹⁸² -83

ÅRBOG FOR
JYSK ARKÆOLOGISK SELSKAB

With Summaries in English

Jysk Arkæologisk Selskab, Århus 1984

OMSLAG: Tybrind vig, dekoration på åreblad.

Udgivet med støtte af Statens humanistiske Forskningsråd

Redaktion: Poul Kjerum

Tilrettelæggelse og omslag: Flemming Bau

Special-Trykkeriet Viborg a-s

Skrift: Baskerville 11 pkt.

Papir: Stora G-point 120 gr.

Copyright 1984 by Jysk Arkæologisk Selskab

ISBN 87-00-86503-3

ISSN 0454-6245

INDHOLD/CONTENTS

<i>Olaf Olsen: Elna Møller. Worsaae-Medaillen</i>	7
Elna Møller. The Worsaae-Medal	9
<i>Søren H. Andersen: Mønstrede åreblade fra Tybrind vig</i>	11
Patterned oar blades from Tybrind vig	28
<i>Jens Jeppesen: Funktionsbestemmelse af flintredskaber.</i>	
Slidsforsanalyse af skraber fra Sarup	31
Determination of flint implement function. Wear analysis of scrapers from Sarup	56
<i>Torsten Madsen og Jens Erik Petersen: Tidlig-neolitiske anlæg ved Mosegården.</i>	
Regionale og kronologiske forskelle i tidligneolitikum	61
Early Neolithic structures of Mosegården, eastern Jutland. Regional and chronological differences in the Danish Early Neolithic	111
<i>Klaus Ebbesen: Yngre neolitiske tap-stridsøkser. Nyt lys på enkeltgravstiden</i>	121
Younger Neolithic shaft-tongued battle axes. New light on the Single Grave Culture	133
<i>Peter Rowley-Conwy: Bronzealderkorn fra Voldtofte</i>	139
A new sample of carbonized grain from Voldtofte	147
<i>Karin Levinsen: Jernets introduktion i Danmark</i>	153
The introduction of iron to Denmark	164
<i>Erling Benner Larsen: Værktøjsspor/På sporet af værktøj. Identifikation og dokumentation af værktøjsspor, – belyst ved punselornamenterede genstande fra Sejlflod</i>	169
Tracing the tools by their traces. Identification and documentation of tool traces – illustrated through punch-decorated objects from the Early Germanic Iron Age	179
<i>Helge Brinch Madsen og Leif Chr. Nielsen: Nørre Vosborg. En kvindegrav fra ældre vikingetid</i>	181
Nørre Vosborg. A woman's grave from the Early Viking Period	194
<i>Lise Bender Jørgensen: Tekstilerne fra Nørre Vosborg</i>	197
The Textiles from Nørre Vosborg	202
<i>Erling Johansen og Aslak Liestøl: Kong Haralds »mishandlede« Jellingsten</i>	205
King Harald's "mishandled" Jelling Stone	211
<i>Johan Lange: Danmarks bod (TanmarkaR böt). Et nyt tolkningsforsøg</i>	213
TanmarkaR böt. A new interpretation	218
<i>Niels Åge Nielsen: Nyt om Hemdrup træpind</i>	219
The Hemdrup stave again	221
<i>Peter Pentz: Vore gamle våbenhuse og deres tidlige brug</i>	223
Our old church porches and their former use	244
<i>Jesper Laursen: Fortidsminder i Århus skovene</i>	253
Prehistoric monuments in the Århus forests	262
<i>Niels Abrahamsen: Arkæomagnetiske forsøg med rekonstruerede teglovne</i>	265
Archaeomagnetic experiments on reconstructed kilns	277
<i>Tage E. Christiansen: Bygningen på søndre Jellinghøj. En berigtigelse</i>	279
A correction. The construction of the southern Jelling mound	283
<i>Jysk Arkæologisk Selskab</i>	285
<i>Dronning Margrethe II's Arkæologiske Fond</i>	287

MØNSTREDE ÅREBLADE FRA TYBRIND VIG

Af Søren H. Andersen

Siden atlantisk tid ca. 6000-3000 f.Kr. har forholdet mellem land og hav i Danmark ændret sig således, at den syd-sydvestlige del af landet i dag ligger lavere end dengang, mens de nord-nordøstlige egne er højere, fig. 7a. Alle de kystbopladser, der har ligget syd for denne »vippelinie«, er derfor i dag undersøiske.

Dette forhold er forklaringen på, at Ertebøllekulturens bopladser er så uens fordelt, og at de »kendte« Ertebøllekystbopladser alle ligger i den nordlige del af Danmark, omstændigheder, der selvfølgelig må tages i betragtning ved studier af denne kulturs udbredelse og bebyggelse.

At også den sydlige del af Danmark har haft kystbebyggelse, viser fund, fremkommet i denne del af landet ved havneopmudringer og lignende. Systematiske udgravninger af undersøiske Ertebøllebopladser har det først været muligt at gennemføre i de seneste år ved hjælp af moderne, tekniske hjælpemidler – først og fremmest frømandsudstyr og pumpemateriel.

Således er der siden 1979 foretaget store udgravninger på en undersøisk Ertebølleboplads i Tybrind vig på den vestfynske Lillebæltskyst (fig. 1), (1). Bopladsen, der i stenalderen har ligget ved bredden af et stort nor, er ved kulstof-14 metoden dateret til ca. 4400-3300 f.Kr.

Ud for bopladsen findes aflejringer af fin, brun gytje, afsat i noret under en havstigning i løbet af sidste halvdel af atlantisk tid. I gytjelaget findes mange oldsager af Ertebølletype, såvel bortkastet affald fra bopladsen oppe på strandbredden, som fangstredskaber, mistet under fiskeri ude i noret, fig. 2.

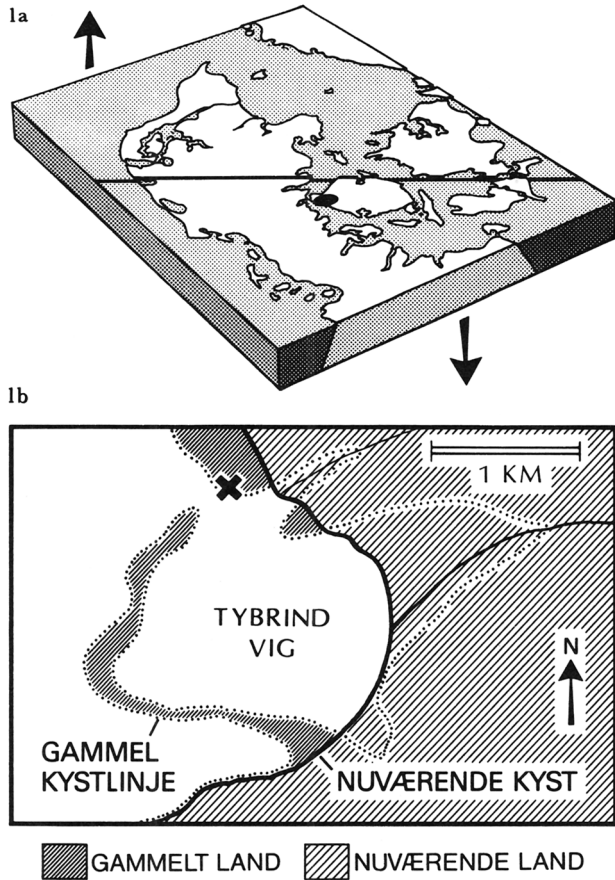
Bevaringsforholdene for organiske levn – især træ – i gytjelaget er usædvanlig gode, hvilket dels skyldes lagets sammensætning, dels at oldsager, der i oldtiden – af den ene eller anden årsag – havnede ude i gytjen, siden da har ligget under konstant fugtige forhold.

Normalt er det flint og til dels også knogle/hjortetak, der dominerer fundene fra ældre stenalder, men takket være de fine bevaringsforhold ved Tybrind vig var det til en afveksling træ og trægenstande. Dette fund dokumenterer herved klart, hvor uhyre almindeligt et råmateriale, træ var i stenalderen, og det er i dag et af vore største fund af trægenstande fra ældre stenalder i Nordeuropa.

Fig. 1a-b. a: Illustration af de ændringer, der har fundet sted mellem land og hav siden ældre stenalder, og som har medført, af Tybrind-bopladsen (sort prik) i dag er undersøisk. b: Kort over udstrækningen af Tybrind vig i ældre stenalder med angivelse af bopladsens beliggenhed. Tegninger: J. Kraglund, Skalk.

a: Changes in land and sea which have taken place since the Mesolithic and which have led to the Tybrind Vig settlement (black dot) now being submerged.

b: Map showing the Mesolithic extent of the Tybrind Vig inlet and the position of the settlement.

Sådanne ekstraordinært gode bevaringsforhold for træ gælder ikke blot ved Tybrind vig, men er tilsyneladende et gennemgående træk ved mange af de undersøiske Ertebøllebopladsler. Af den grund rummer disse lokaliteter store uudnyttede muligheder for fund, der viser nye og hidtil ukendte sider af den materielle kultur, forarbejdet af letforgængelige råmaterialer, samt oplysninger om den tilknyttede teknologi.

Ved udgravningerne i Tybrind vig fremkom en række karakteristiske åre- el. spadelignende redskaber, der indtil da ikke var fundet i Danmark. Derimod kendtes tilsvarende stykker fra Ertebøllebopladsen Rude 2 i Satrup, Sydslesvig, hvor de er benævnt »spader« (2). Af årsager, der vil fremgå af det følgende, vil disse redskaber imidlertid i denne artikel blive betegnet »årer«.

De pågældende genstande er alle lavet af asketræ og fremstillet ud i ét stykke af store, udkløvede stykker stammeved. Skønt størrelse og detaljer kan variere, er de dog alle meget ens. Redskaberne består af et ca. 100-110

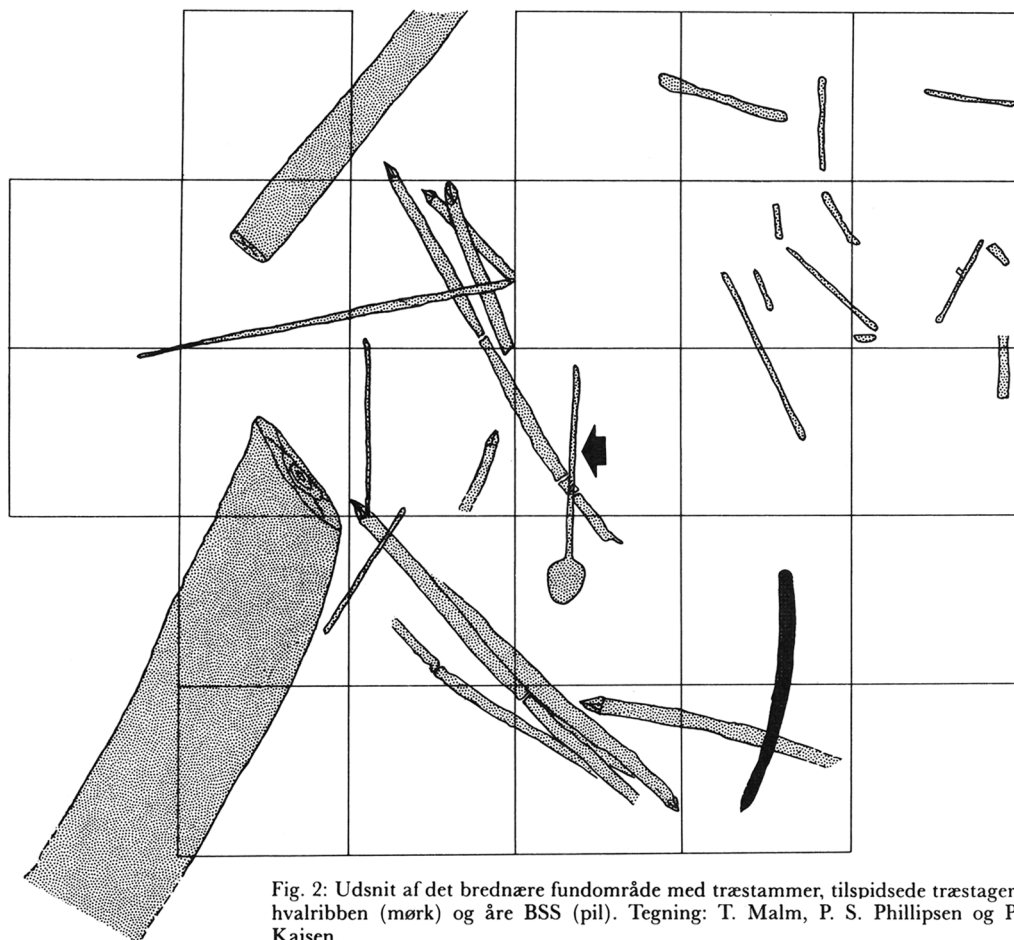

Fig. 2: Udsnit af det brednære fundområde med træstammer, tilspidsede træstager, hvalribben (mørk) og åre BSS (pil). Tegning: T. Malm, P. S. Phillipsen og P. Kaisen.

Portion of the site near the shore, with tree trunks, pointed wooden poles, the whale rib (shaded) and the paddle BSS (arrow).

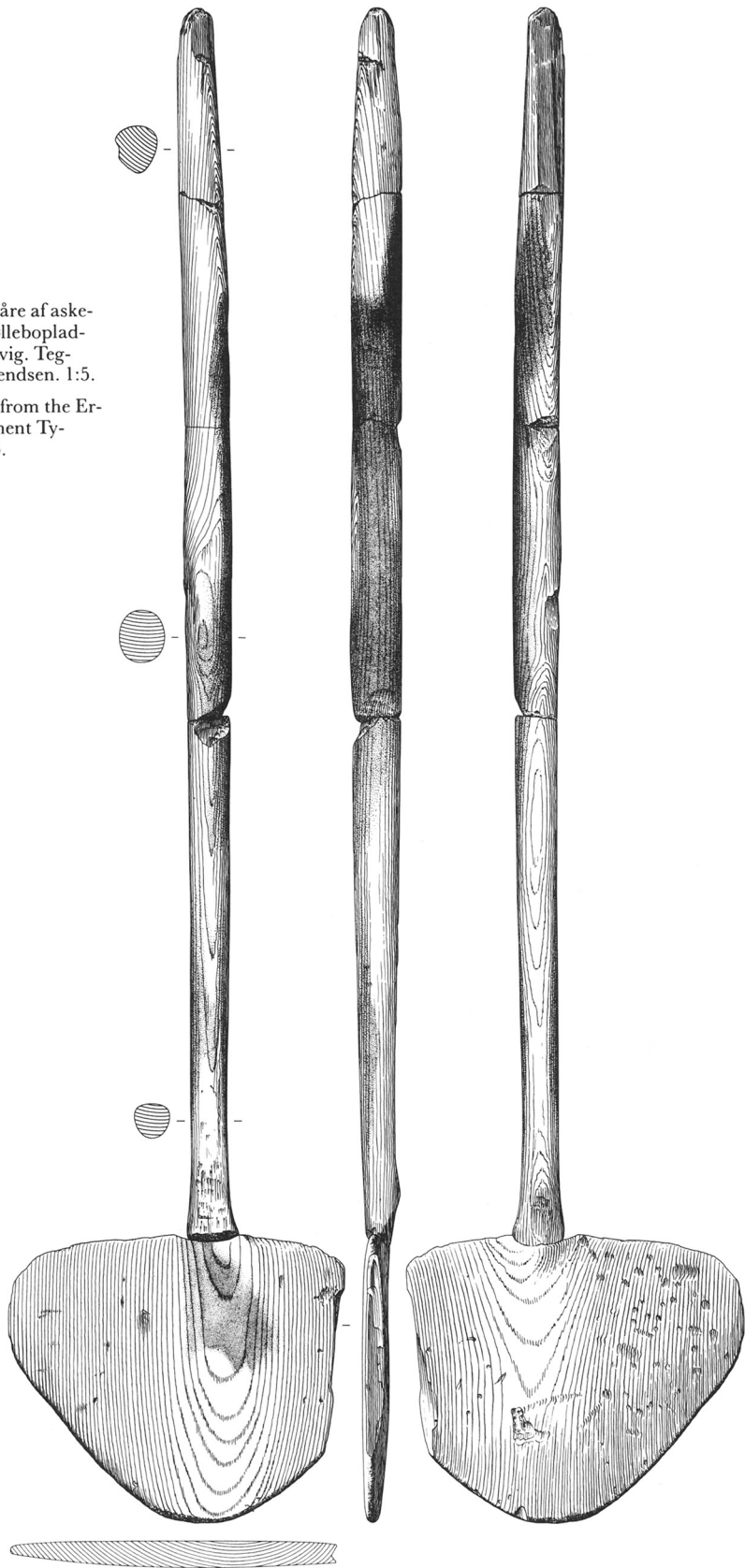
cm langt skaft, der afsluttes i et bredt, hjerteformet blad, fig. 3. Bladet er skarpt afsat mod skaftet og har brede, jævnt rundede »skuldre«, der nedefter slutter i en bred spids. Bladets tværsnit er svagt halvmåneformet, således at den ene sideflade er plan eller let konkav, og den anden konveks. Den største bredde findes ved »skuldrene«, og længde- breddeforholdet er som regel tæt ved 1:1.

Skaftet er lige og tilspidset opefter; tværsnittet er rund-ovalt, ved overgangen til bladet er det halvcirkulært. Set fra sidekanten er overgangen mellem skaft og blad asymmetrisk, da bladet altid sidder forskudt til den ene side i forhold til skaftet. Det bevirker, at skaftet flugter med årebladets plane/konkave side, mens det fortsætter et stykke ned over den hvælvede sideflade og her afsluttes i en kort »fod«, fig. 3. Dette træk er meget karakteristisk for alle stykkerne, og genfindes også på de nordtyske.

Ved udgravningen i sommeren 1980 fremkom den velbevarede åre, fig. 5, der endnu ved fremdragningen var helt hvidgul i træet. Ved rensningen

Fig. 3: Paddelåre af aske-
træ fra Ertebølleboplads-
sen i Tybrind vig. Teg-
ning: Ørla Svendsen. 1:5.

Paddle of ash from the Er-
tebølle settlement Ty-
brind Vig. 1:5.

umiddelbart efter udgravningen viste den sig at være mønstret på den ene side. Senere er der konstateret mønstring på endnu et stykke, og der kendes således nu to ornamenterede åreblade fra Tybrind vig.

Mønstrede åreblade – endsige trægenstande af denne art – er aldrig tidligere fundet på en dansk mesolitisk boplads, og de sensationelle fund viser os en helt ny kunst med dertil knyttet teknik.

Åren, fig. 4, som er næsten komplet, består af skaft og blad, fremstillet i ét stykke; råmaterialet er ask (*Fraxinus excelsior*). Ved udgravningen manglede ca. halvdelen af bladet, der er brækket i stenalderen. Skaden er startet med en revne øverst på bladets ene »skulder«; den har man forsøgt at reparere ved »klinkning«, og en lille gennemboring tæt ved revnen er spor efter denne reparation, der imidlertid har været forgæves: på et senere tidspunkt flækkede åren helt igennem, og det yderste af bladet brækkede af. Åren viser også andre mindre brud, og dele af de øvrige kanter mangler; de fleste af disse småskader går tilbage til oldtiden, mens enkelte er resultat af udgravning og bjærgning.

Som helhed forekommer åren at være et gammelt, slidt stykke, der er kasseret og senere endt i affaldslaget ved bopladsen, fig. 2.

Skaftet er helt og måler 116 cm i længden. Det har rundt-ovalt tværsnit med et største tværmål på ca. 1 cm. Lige over bladet smalner skaftet en smule, og tværsnittet er her ovalt – antagelig af praktiske grunde for at gøre det lettere at holde om. Ved overgangen skaft/blad er tværsnittet halvcirkulært. Årebladet er idag 20 cm bredt, 30 cm langt og med en største tykkelse på ca. 1 cm. Den oprindelige bredde må have været ca. 30-35 cm.

Sidefladerne er helt jævne og glatte og viser ikke forarbejdningsspor, ridser eller slidmærker.

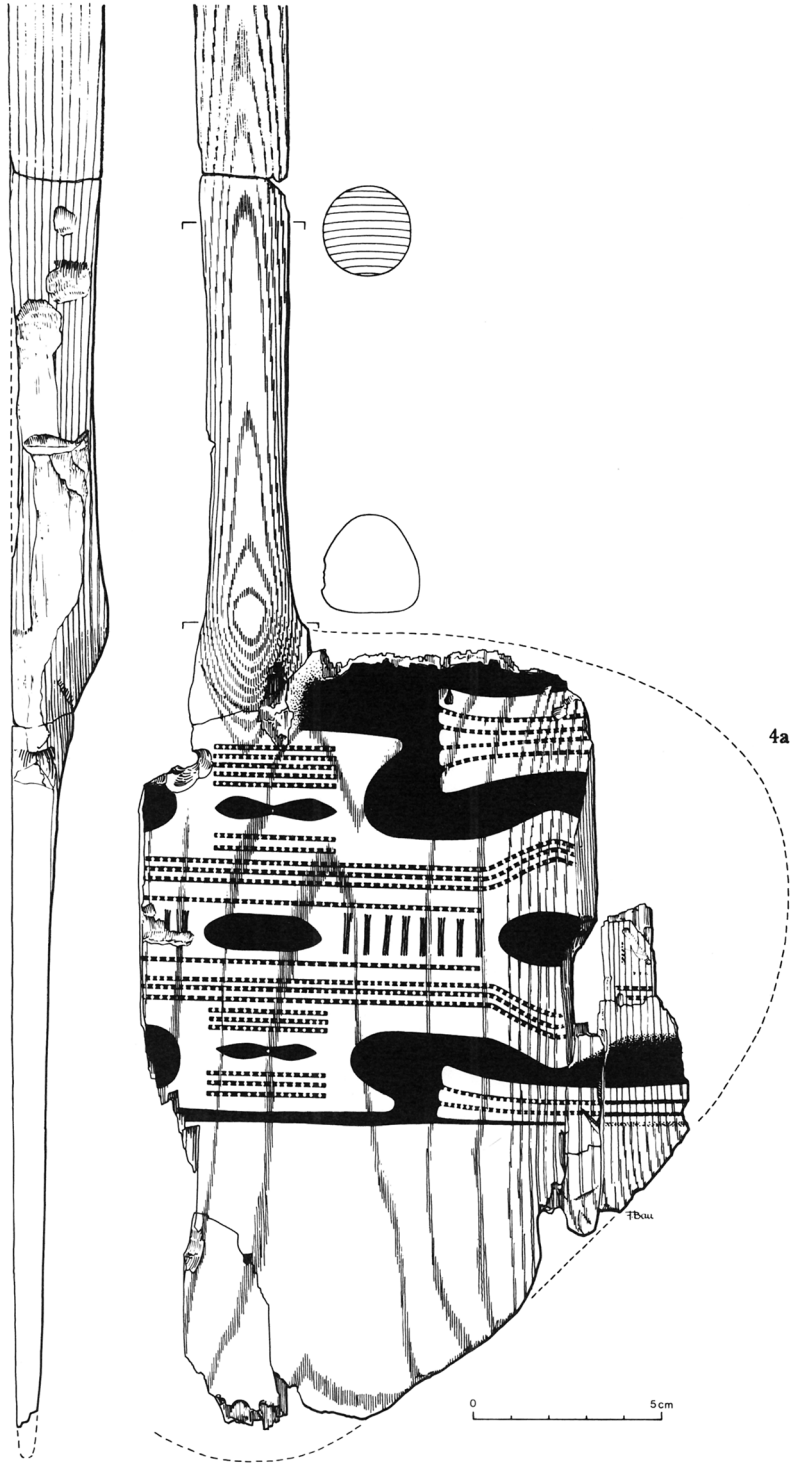
Som nævnt er åren mønstret på den ene side, der er meget velbevaret. Derimod kan det ikke afgøres, om den anden side også har været ornamenteret, da den er lidt mere ødelagt og eroderet.

Ornamentikken findes på den let konvekse side og dækker de øverste 2/3 af fladen. Mønstringen fremtræder som et svagt relief med forsænkede områder i årebladets iøvrigt glatte, plane overflade.

Ved fremdragningen var der et mørkebrunt (farve)stof i de dybereliggende partier, hvorved de stod i kontrast til det omgivende – stadig lyse – asketræ.

Det har ikke været muligt at bestemme (farve)stoffets art og sammensætning, men ved belysning med ultraviolet lys fremkaldtes en kraftig fluorescens, hvilket viser tilstedeværelse af bindemiddel og et evt. farvestof. Dette farvestof er sandsynligvis en jernforbindelse (okker) (mundtlig meddelelse ved konservator Elmer Fabech, Moesgård).

På grund af fundets enestående karakter knytter der sig en ganske særlig interesse til, hvorledes dette mønster er fremkommet. Flere mulig-

heder kan tænkes: Er det udskåret eller presset/stemplet ind i træet, og afspejler ornamentikken, således som den fremtræder i dag, det oprindelige mønster, eller kan de forsænkede partier evt. tænkes at være resultat af en senere opløsning af træets overflade? Hvis årebladet f.eks. har været dækket med et lag tjære eller maling, hvori mønstret var ridset, vil denne del af overfladen være mere udsat for en påfølgende opløsning, hvorved et »negativ« af det egentlige mønster ville fremkomme. I det første tilfælde vil mønstret have fremtrådt som på fig. 4a, og i det andet tilfælde som et »negativ«, fig. 4b.

De fleste iagttagelser tyder på, at det er det oprindelige, »positive« mønster. Det gælder især påvisningen af farvestof i de »lave« overfladepartier, men også at disse er helt jævne og plane i bunden, hvilket næppe var tilfældet, hvis de var ætset eller eroderet.

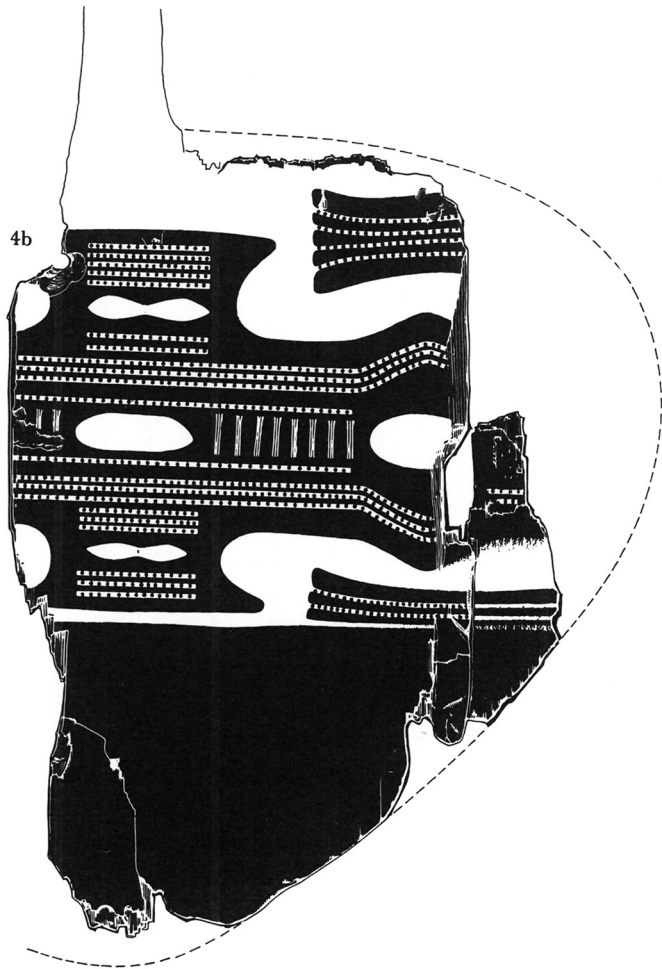

Fig. 4a-b: Mønstret åreblad fra Tybrind vig. FHM 2033 BSS. a: De forsænkede, farveindlagte partier er markeret med sort. b: Mønstret på årebladet gengivet i »negativ«. Tegning: Flemming Bau. 1:2.

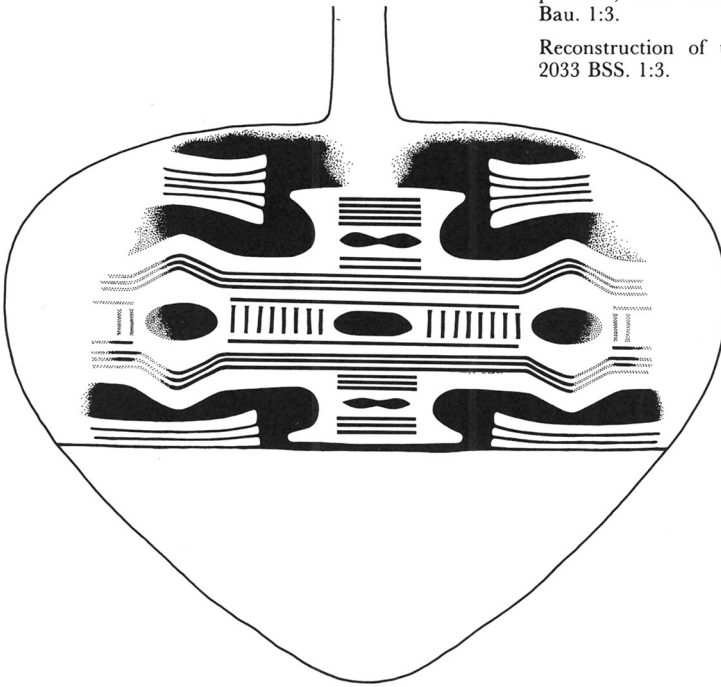
Patterned oar blade from Tybrind Vig, FHM 2033 BSS. a: The parts inlayed with pigment are here marked in black. b: The pattern reproduced in "negative". 1:2.

Fig. 5: Årebladet BSS umiddelbart efter fremdragningen. Foto: Preben Dehlholm.
The oar blade 2033 BSS just after recovery.

Fig. 6: Rekonstruktion af ornamentikken på åren, 2033 BSS. Tegning: Flemming Bau. 1:3.

Reconstruction of the ornament on oar 2033 BSS. 1:3.

Mønstret er sandsynligvis blevet udskåret med flintredskaber, men det kan dog ikke helt afvises, at det er stemplet eller presset ind i træets overflade.

Mønstret er blevet undersøgt ved stærk forstørrelse under mikroskop, bl.a. af vedanatom P. Wagner, Botanisk Centrallaboratorium, København, for at se eventuelle forarbejdningspor. Der kan ikke ses mærker efter skarpe, skærende redskaber – tværtimod er alle kanter afrundede og jævne, og de forsænkede partier er helt plane og glatte i bunden, men dette gælder, som tidligere nævnt, hele overfladen.

Selv om spørgsmålet om mønstrets fremstillingsteknik endnu ikke kan siges at have fundet sin endelige løsning, er det vel rimeligst at antage, at det er skåret.

Som nævnt er der påvist farve i de dybere partier, der altså i oldtiden må have fremtrådt mørke mod det lyse træ. Selv i dag – efter konservering – kan farvestoffet anes i mønstret.

Formålet med de forsænkede områder må altså have været at give mulighed for indlægning af et mørkt farvestof i træets overflade, for på den måde at understrege mønstervirkningen. En sådan teknik kendes fra mange mønstrede Ertebølleoldsager i andre materialer, f.eks. hjortetak, knogle og rav, (3).

Kompositionen

Opefter og til siderne går mønstret helt ud til årebladets kant, mens det nedefter afsluttes af en tværgående linie.

Kompositionen er opbygget på tværs af årebladet og skaftets længderetning, og er strengt symmetrisk, både om årens længdeakse og om en tværgående akse på årebladets bredeste sted, men samtidig er den tilpasset årebladets helhed, f.eks. er der taget hensyn til overgangen mellem skaft og blad, fig. 4a-b.

Ornamentikken består af en blanding af geometriske motiver og mere »bløde«, slyngede bånd, hvilket både giver et meget elegant helhedsindtryk og samtidig afbalancerer virkningen af den stramme komposition og de geometriske motiver.

Mønstret er opbygget omkring et tværgående centralfelt, hvis midtpunkt (der også er mønstrets symmetripunkt) er en vandret rhombefigur, som til begge sider symmetrisk afgrænses af 8 lodrette og parallelle stregbunder og vandrette ellipser. Dette felt er foroven og forneden indrammet af en enkelt og derefter af 3 tværgående, parallelle »punktlinier«. Herefter følger i mønstrets lodrette akse sæt af henholdsvis 2, 3 og 5 korte, parallelle punktlinier, der indrammer vandrette »brillefigurer«.

Det hele afsluttes op- og nedefter af elegante, svajede og vifteformede felter med buede punktlinier, der minder om fuglehaler, fig. 4.

De enkelte motiver

Det dominerende motiv er linier af tætstillede, små, runde, udsparede punkter. Punktrækkerne optræder som 3-4 cm lange linier, eller i lige eller vinkelbøjede bånd, der går tværs over årebladet fra kant til kant. Endelig optræder punktrækkerne også som let svajede bånd, der indgår som dele af større ornamentale enheder, se f.eks. fig. 4a øverst t.h. og nederst t.h. De korte punktlinier optræder i grupper af 5, 2, 3 og 3 parallelle rækker, mens de længere bånd enten optræder enkeltvis som rette linier eller i parallelle bundter af 3 og 3.

Midt på årebladet ses to grupper af lodrette stregbunder, dannet af 3-4 tynde, parallelle og tætstillede linier. Af andre motiver kan nævnes ellipser, rhombe- og brilleformede figurer. I de sidstnævnte ses et enkelt udsparet punkt midt i figuren. Endvidere ses store felter af s-formede og slyngede bånd, der omslutter felter med punktrækker i vifteform, fig. 9.

På fig. 6 er gengivet en rekonstruktion af mønstret.

Årebladet 2033 AVW er ligeledes ornamenteret, fig. 7. Af denne åre foreligger kun bladet, da skaftet er afbrudt i stenalderen. Det er også fremstillet af ask (*Fraxinus ex.*) og har oprindeligt målt 26 cm i tværmål, 25 cm i længden, og har haft en tykkelse på 1,5 cm. Næsten hele årebladet er

tilstede – kun ved den ene kant er der flækket et stykke af i oldtiden. Da overfladen ikke er særlig godt bevaret, kan mønstringen kun konstateres pletvis.

Som et vigtigt nyt træk viser denne åre mønstring på begge sider, hvis øverste halvdele har været dækket af en ornamentik, der tilsyneladende har været af samme art som på åren BSS.

Såvidt det kan skønnes, svarer såvel komposition som motiver til den først beskrevne åres. Det vil altså sige, at mønstringen antagelig er et fast, gennemgående træk ved nogle af disse årer og samtidig afspejler en bestemt kunstnerisk udtryksform i træ.

Det kan dog desværre ikke afgøres, om der er tale om et mønster, som er identisk med åre BSS's, fig. 4, eller der foreligger en variant over et fælles tema med samme motiver.

Ornamentikken på AVW fremtræder også som et svagt fordybet mønster til indlægning i årens overflade. Kompositionen er tilsyneladende også vandret struktureret og dækker den øverste halvdel eller 2/3 af siderne. Det dominerende motiv er atter linjer med rækker af små udsparede punkter. Dette motiv optræder enten i grupper af parallelle linier eller som enkelte, tværgående punktlinier. Endvidere ses en større spidssoval samt spor af et S-slyngnet bånd, f.eks. 7-8.

Det er vigtigt, at der er fundet to mønstrede åreblade af helt samme form, størrelse og udsmykning. Herved dokumenteres, at der næppe er tale om enestående særtilfælde, men derimod om et mere almindeligt træk ved denne redskabsform, og formodentlig også ved andre vigtige oldsagstyper af træ.

Datering

Fundforholdene viser, at de to åreblade med sikkerhed tilhører Ertebøllekulturen. Åren BSS (fig. 4-5) lå i midten af fundlaget, og AVW (fig. 7-8) i lagets bund. Sammenholdes disse iagttagelser med vore kulstof-14 dateringer fra bopladsen, kan årebladene dateres til perioden ca. 3800-3400 f.Kr. (konv. C-14).

Efter at der er konstateret ornamentik på to åreblade, følger det nærliggende spørgsmål, om alle årerne oprindeligt har været mønstrede?

En grundig undersøgelse af de øvrige ca. 10 stykker fra Tybrind viste imidlertid, at det ikke er tilfældet, og at fraværet af ornamentik næppe skyldes bevaringsforhold eller efterfølgende præparering. Konklusionen bliver altså, at kun en mindre del af årebladene har været ornamenterede. Sammenlignes de mønstrede og ikke-mønstrede årer, kan samtidig konstateres, at de to udsmykkede åreblade adskiller sig fra de øvrige ved at være større. De mønstrede årer er ca. 25-30 cm i breddemål, mens de uornamenterede kun måler ca. 15-20 cm over bladet. Vi kan

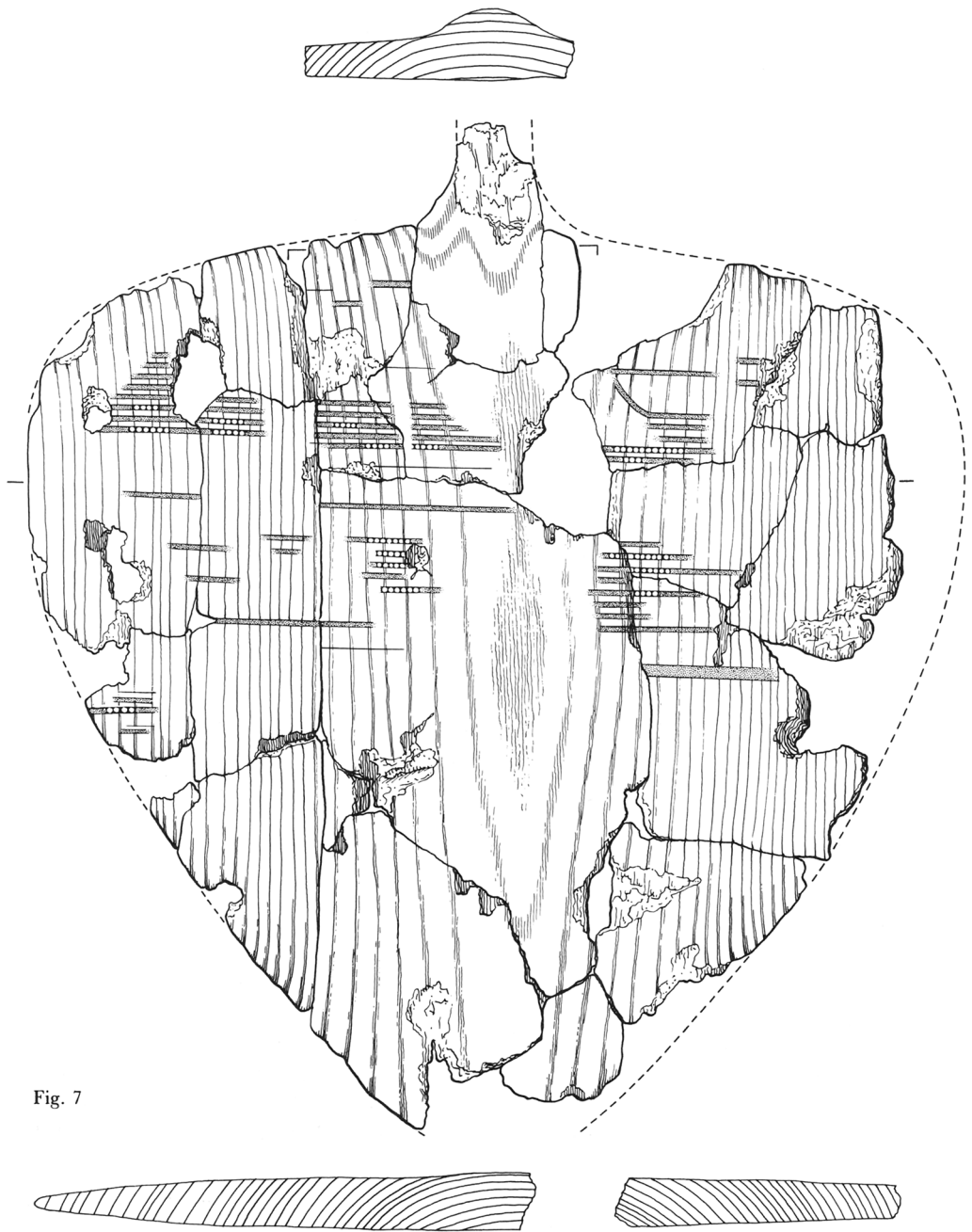

Fig. 7

Fig. 7-8: Årebladet 2033 AVW. De forsænkede partier er udfyldt med sort og gråt. Tegning: Elsebet Morville og Orla Svendsen. 1:2.

Oar blade 2033 AVW. The grooving is marked in black and grey. 1:2.

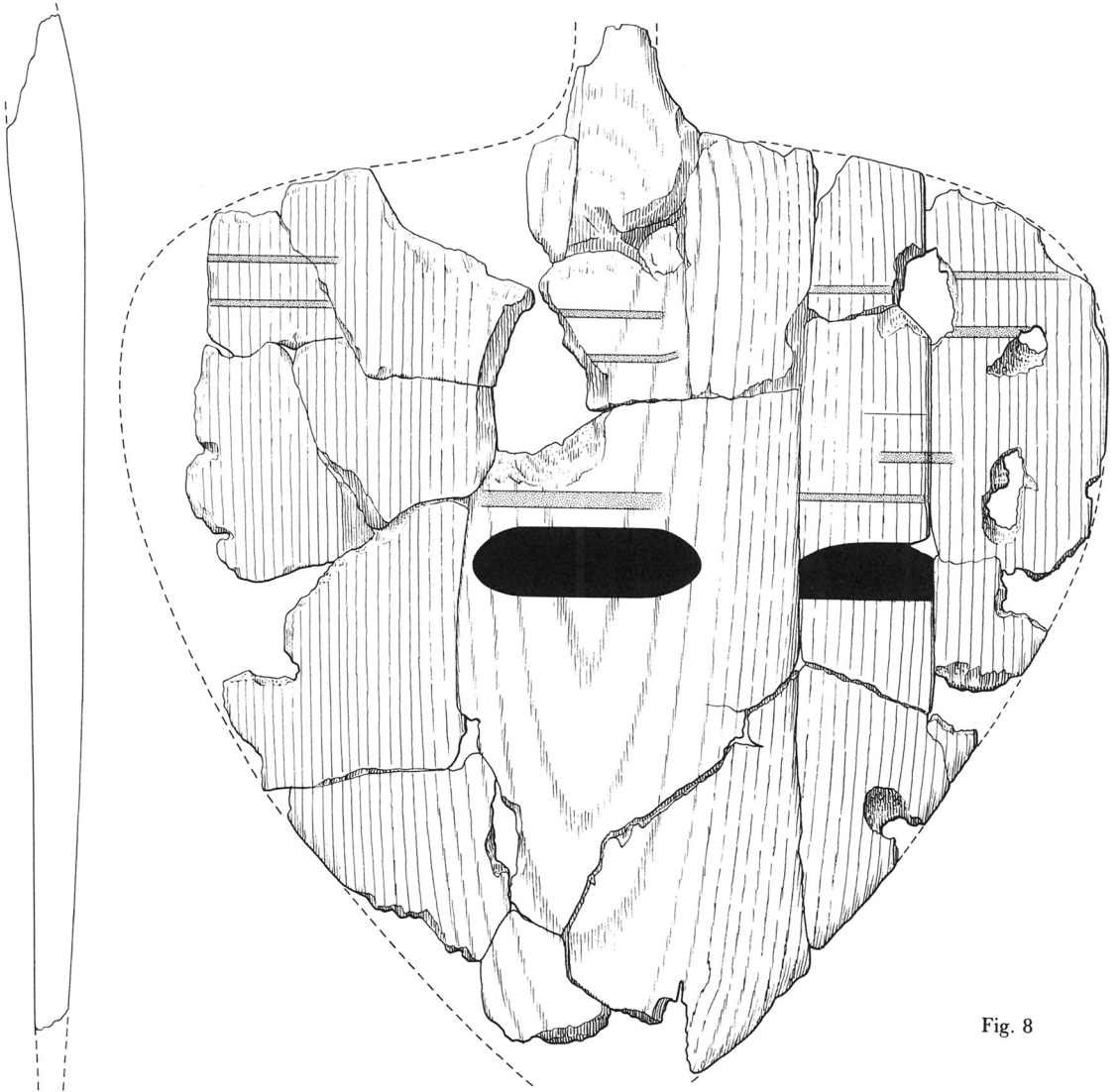

Fig. 8

altså antage, at det åbenbart kun er en særlig »stor« type åreblade, som har været mønstret.

De to mønstrede åreblade fra Tybrind vig er helt enestående indenfor såvel dansk som europæisk mesolitikum. Fra dansk område kendes bemaling på et åreblad fra Ertebøllebopladsen Flynderhage i Norsminde fjord (8) og fig. 10, ellers er der hidtil kun fundet udsmykning på hjortetak, knogle, rav og i sjældne tilfælde ler (4). For første gang ser vi i et glimt, hvorledes datidens mange trægenstande har været smukt smykkede med farvelagte mønstre.

Såvel råmaterialet (træ), som især kompositionen og flere af motiverne adskiller grundlæggende disse to stykker fra vore øvrige mønstrede olds-

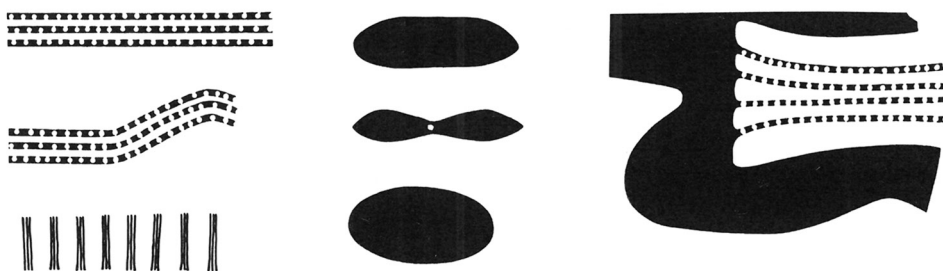

Fig. 9: Skema over de anvendte motiver på de to mønstrede Tybrind-årer.

Diagram showing the motifs used on the two patterned Tybrind oars.

ger fra Ertebølletid. Blandt motiverne, fig. 9, genfindes punktrækkerne på mønstrede Ertebøllegenstande af knogle, hjortetak og ler (5), men her som borede eller indstukne punkter. Også motivet med bundter af tynde, parallelle streger genfindes på Ertebølleredskaber (6); derimod er alle de øvrige motiver ukendte. Det overordnede mønster må dog karakteriseres som en art netværk, der åbner og lukker sig, og genfindes som sådan på ravsmykker, keramik og visse knogleredskaber fra Ertebølletid (3).

Ornamentikken på de to åreblade bringer umiddelbart en til at tænke på kunst i »blødere materialer« f.eks. på dragten eller kroppen.

Forklaringen på, at de to mønstrede åreblade adskiller sig så grundlæggende fra de øvrige, mønstrede Ertebølle oldsager er nok først og fremmest, at der her er tale om kunst i et helt andet råmateriale. I mesolitisk tid har der formodenlig været forskellige kompositioner og motiver til de forskellige råmaterialer; man kan formode, at der har været én type ornamentik på knogle, tak og rav, en anden på træ, og en helt tredje på tøj, læder og eventuelt på kroppen.

Sammenfatning

Som før nævnt, er disse redskaber tidligere betegnet »spader«; en tolkning, der har bygget på formen. Hertil kommer, at disse redskaber yderligere er blevet anvendt som argument for et tidligt jordbrug, »spadebrug«, i den yngre Ertebøllekultur (7).

Dette er ikke stedet for en mere omfattende diskussion af disse problemer; her skal blot anføres, at jeg er af den opfattelse, at disse redskaber ikke er spader, men derimod paddelårer. En primær undersøgelse af såvel de sydslesvigske som danske stykker viser overhovedet ikke slid, ridser eller skader på bladet, der tyder på anvendelse som grave- eller agerbrugsredskaber.

Forsøg med moderne kopier dokumenterer, at disse allerede efter kort tids gravning i såvel løs som svær jord får klare og tydelig slidridser på bladet, hvilket ikke ses på de forhistoriske stykker. Hertil kommer de to

nyfundne, ornamenterede stykker, hvis svage reliefmønstring absolut ikke synes rimelig på et graveredskab. Ydermere skal nævnes, at erhvervet på Tybrind-bopladsen er jagt, fiskeri og indsamling, mens planteavl ikke er dokumenteret.

Langt snarere er der tale om en særlig type paddelåre. Det korte brede blad på det lange skaft kunne tyde på en anvendelse til sejlads på lavt vand, eller at man har stået op i båden under sejladsen. Endelig kan den mulighed også tænkes, at disse årer har været benyttet til både med et særligt højt fribord, se f.eks. fig. 11.

Indenfor denne redskabsgruppe har nogle få – særlig store stykker -- været udsmykkede. Måske er der tale om ceremonielle årer eller årer, der har haft en statusmæssig betydning for ejeren. At det netop er åreblade, der er mønstrede, er forståeligt, når man tænker på, at det er redskaber, der let bliver tabt ude i terraintet og derved har stor betydning som individ- og gruppeidentifikation.

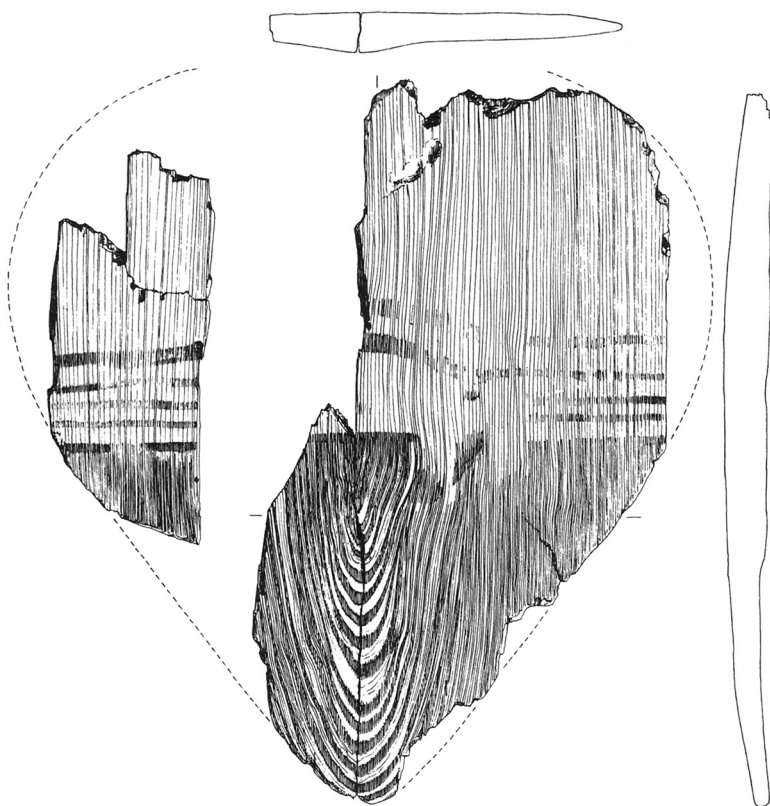

Fig. 10: Åre fra Ertebøllebopladsen Flynderhage i Norsminde fjord. Åren har været bemalet med sort, tjæreholdig farve. Tegning: Flemming Bau. 1:2.

Oar from the Ertebølle settlement Flynderhage in Norsminde Fjord. The oar has been painted with black pigment containing tar. 1:2.

Fig. 11: Fotografi fra Angmagssalik 1908. Det viser en samtidig anvendelse af to forskellige typer årer. Kvinderne i umiak med bredbladede årer af Tybrind-type, og mændene i kajaker med smalbladede pagajer. Foto: Th. N. Krabbe. Venligst gengivet med tilladelse af Nationalmuseets Etnografiske Samling L 165.

Photograph from Angmagssalik 1908. It shows two different types of oars in use at the same time: the women in the *umiak* with broad-bladed oars of Tybrind type, and the men in kayaks with narrow double paddles.

At denne åretype kendes både fra Satrup (indlandsboplads) og Tybrind vig (kystboplads) viser, at den har været benyttet til sejlads både på sø og hav.

Fra Danmark kendes beslægtede åretyper fra Ertebøllebopladsen Flynderhage i Norsminde fjord (8), dette stykke viser også spor af bemaling, se fig. 10, og Haldrup strand i Horsens fjord (9). Hertil kommer et stykke fra bopladsen Store Lyng i Åmosen på Sjælland (10), se fig. 12.

Fra andre Ertebølleboplads, f.eks. Ølby Lyng ved Køge (11), kendes derimod et åreblad af en helt anden type med langsmalt-ellipsoidt omrids.

Vi kan altså konstatere, at der indenfor dansk Ertebøllekultur har været anvendt flere åretyper, formodentlig afspejlende forskellige funktioner knyttet til forskellige bådformer.

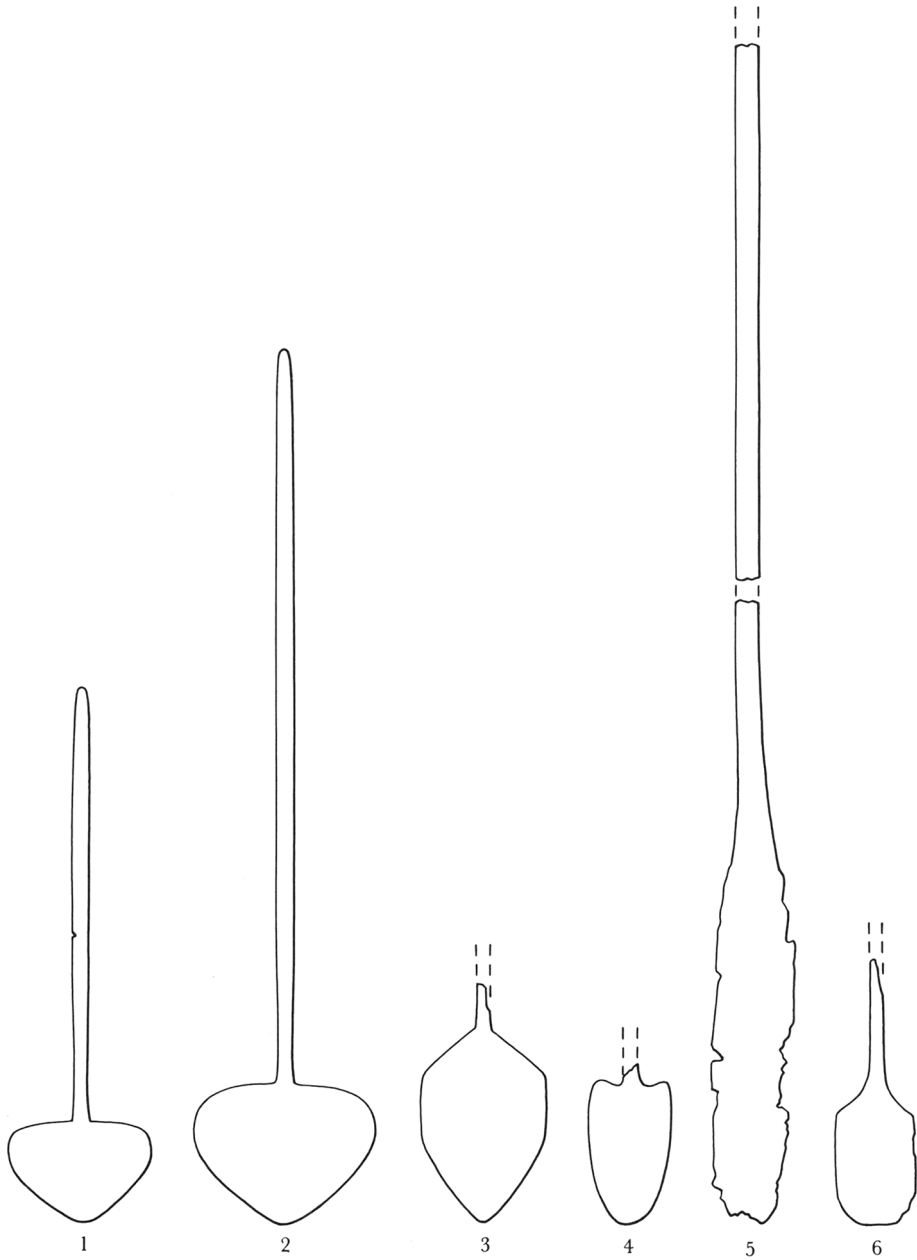

Fig. 12: Skematiseret gengivelse af forskellige Ertebølle åretyper. Alt i 1:12.

1. Tybrind vig (lille, uornamenteret type). 2. Tybrind vig (stor, mønstret type). 3. Haldrup Strand. 4. Ringkloster. 5. Ølby Lyng (efter E. Brinch-Petersen 1970). 6. Store Lyng, Åmosen (efter A. Steensberg 1980).

Schematic reproduction of various Ertebølle paddle-types. All 1:12.

1. Tybrind vig (little, unornamented type). 2. Tybrind vig (large, patterned type). 3. Haldrup strand. 4. Ringkloster. 5. Ølby Lyng (after E. Brinch-Petersen 1970). 6. Store Lyng, Åmosen (after A. Steensberg 1980).

SUMMARY

Patterned Oar Blades from Tybrind Vig

During excavation of the submerged Ertebølle settlement Tybrind Vig (4200-3300 BC) on the Little Belt (fig. 1 and 2) (1), a number of characteristic wooden implements were recovered, of a kind not previously found in Denmark, fig. 3. Similar objects are known from the Råde 2 settlement at Satrup, South Schleswig, where they are called "spades" (2). In this article, however, these implements are considered to be oars.

They are made of ash and have a c. 100-120 cm long shaft with a broad heart-shaped blade, fig. 3.

During the 1980 excavation, the patterned oar was recovered, and another one was found later, fig. 7.

Patterned wooden objects have never before been found in a Danish Mesolithic settlement and the new find reveals an entirely new art form and technique.

The oar fig. 4 is made of ash (*Fraxinus excelsior*) and lacked on excavation only a little of the blade.

The shaft is 116 cm long and the blade 20 cm wide (original width c. 30-35 cm), 30 cm long and about 1 cm thick. The surface is smooth and exhibits no traces of working or wear. One well preserved side of the blade is patterned.

The pattern covers the top two-thirds of the blade and appears in low negative relief in the smooth surface. When the oar was found, it was inlaid with a brown pigment, fig. 4. Careful investigations suggest that the pattern has been pressed into the surface of the wood, for instance by means of a stamp or the like.

The point of inlaying a dark pigment in the pattern must have been to emphasize its effect, a technique which is known from patterned Ertebølle objects in other materials, for instance antler, bone and amber (3).

The *composition* covers the width of the blade and is symmetrical about the long axis and a transverse axis, fig. 4a-b.

The *ornament* consists of a mixture of geometrical motifs and "softer", sinuous bands, balancing the effect of strict composition and the geometrical motifs.

The pattern is built around a transverse central field with a horizontal rhombic figure, bordered symmetrically by vertical parallel bunches of lines and horizontal ellipses. This field is framed by a single and then 3 transverse parallel "point-lines". Then come parallel to these sets of 2, 3 and 5 short, parallel point-lines, framing horizontal "spectacle figures". Above and below, the whole pattern is completed with elegant sinuous and fan-shaped lines resembling birds' tails.

As to *the individual motifs*, the dominant one is small, round, raised dots close together in short lines, or slightly curved or angular bands, fig. 4 top right and bottom left. The short lines are seen in groups of 5, 2 and 3+3, while the longer bands occur singly as straight lines or in parallel groups of 3+3. Other motifs are vertical bunches of thin, parallel, closely applied lines, ellipses, rhombic and spectacle-shaped figures, and large fields of sigmoid and sinuous bands, surrounding fields with fan-shaped rows of dots, fig. 4.

Fig. 6 is a reconstruction of the pattern.

The oar blade fig. 7-8, which is also of ash, is likewise decorated. It is 26 cm wide, 25 cm long and 1.5 cm thick. The pattern is only locally present, but on both sides, the top halves of which show a composition and motifs corresponding to those in the first described oar fig. 4. The shaft of this oar is missing.

Two patterned oar blades of the same shape, size and decoration suggest that oar decoration may be a characteristic feature and one aspect of a particular artistic form of expression in wood.

The two oar blades belong to the Ertebølle culture, c. 4200-3400 BC (converted C-14).

An examination of the other c. 10 oar blades from Tybrind Vig shows that they are not patterned. The two patterned blades also differ in being the largest. This combination of features may indicate that patterned oars were of special (ceremonial?) importance.

The ornamented oar blades are a unique feature of the European Mesolithic. From the Danish area, decoration is known only in antler, bone, amber and in a few instances, clay (4). For the first time, we get a glimpse of how the many wooden objects of the Mesolithic were decorated with coloured pattern.

Both the composition and several of the motifs separate this ornament from our other patterned Ertebølle objects. Among the motifs, fig. 9, the dot rows can be recognized again in patterned objects of bone, antler and clay (5), but here as drilled dots. The motif with bunches of thin parallel strokes is also known in Ertebølle implements (6), whereas all the others are unknown, which is probably due to the fact that they have been executed in a different raw material, wood, and the oar ornament most resembles art in "softer materials", such as clothing or the body.

In the Mesolithic period, artistic expression, e.g. motifs and compositions forms, has presumably been determined primarily by the nature of the raw material used.

As mentioned above, these implements have earlier been called "spades" and been adduced as evidence of a primitive Neolithic "spade cultivation" in the later Ertebølle culture (7-8). An examination of the South Schleswig and Danish specimens does not reveal traces suggesting digging or cultivating tools. Digging experiments with replicas made distinct scratches in the blade after brief use, both in light and heavy soil, not seen in the prehistoric originals. Now we have the two new pieces with a fine relief pattern which does not seem appropriate in a digging tool.

I believe these objects to be paddles of a special kind, perhaps for ceremonial use. That oars, in particular, should be decorated is easily explainable: they may easily be lost while in use, and the decoration serves as an ownership mark.

Søren H. Andersen
Aarhus Universitet

Oversættelse: Peter Crabb

NOTER

- 1) Andersen, Søren H. 1980. Tybrind vig. En foreløbig meddelelse om en undersøisk stenalderboplads ved Lillebælt. Antikvariske Studier 4, 1980, p. 7-22.
Andersen, Søren H. 1982 (II). »Sunket i havet«. Skalk nr. 4. 1982.
- 2) Schwabedissen, H. 1957/58. Die Ausgrabungen im Satruper Moor. Offa 16. 1957/58, s. 11 og 14.
Schwabedissen, H. 1968. Der Übergang vom Mesolithikum zum Neolithikum in Schleswig-Holstein. II: Führer zu vor- und frühgeschichtlichen Denkmälern 9, 1968, s. 13, 15 og 16-17.
- 3) Andersen, Søren H. 1982 (I). Ertebøllekunst. Kuml 1980, s. 47, fig. 28.
- 4) Andersen, Søren H. 1975. s. 63. Ringkloster. En jysk indlandsboplads med Ertebøllekultur. Kuml 1973/74 (1975).
Andersen, Søren H. 1982 (I). Anf. arb. s. 7-59.
- 5) Andersen, Søren H. 1975. Anf. arb. s. 63.
Andersen, Søren H. 1982 (I). Anf. arb. s. 26.
- 6) Andersen, Søren H. 1982 (I). Anf. arb. s. 21 og 47, fig. 28 nr. 3.
- 7) Schwabedissen H. 1957/58. Anf. arb. og 1968, anf. arb. s. 13-15 og 16-17.
Troels-Smith, J. 1968. Ertebølletidens fangstfolk og bønder. Fra Nationalmuseets Arbejdsmark 1960 s. 108-109.

- Troels-Smith, J. 1960. Anf. arb. s. 108-109.
- Steensberg, Axel 1973. A 6000 Year old Ploughing Implement from Satrup Moor. Tools and Tillage. Vol. II. nr. 2, 1973. p. 105-118.
- 8) Flynderhage, Upubliceret. Forhistorisk Museum j. nr. 1564. Kort omtalt i: Gabrielsen, S.: Udgravningen på Flynderhage 1945-47. Aarhus Stifts Aarbøger XLV 1. 1953. s. 5-17.
- 9) Haldrup Strand – Upubliceret. Forhistorisk Museum j.nr. 1395.
- 10) Upubliceret, men kort omtalt i: Steensberg, A: New Guinea Gardens: A Study of Husbandry with Parallels in prehistoric Europe. New York 1980, fig. 73.
- 11) Petersen, E. Brinch: Ølby Lyng. En østsjællandsk kystboplads med Ertebøllekultur. Aarb. 1970, s. 33. fig. 17.